

Proponowany model edukacji dla bezpieczeństwa i pokoju

MAJ 2022, WARSZAWA

Dotychczasowa debata wokół edukacji dla bezpieczeństwa ogranicza się jedynie do szkolnictwa podstawowego i ponadpodstawowego. Jej istotę i zakres uważamy za daleko niewystarczający, szczególnie w dwóch aspektach:

Edukacja przez całe życie

Edukacja dla bezpieczeństwa dotyczyć musi wszystkich grup wiekowych. Jeśli ma przynieść spodziewany efekt, powinna stać się integralną częścią edukacji trwającej przez całe życie (*lifelong education*) realizowanej przez wiele instytucji rządu i samorządu oraz sektora gospodarczego i pozarządowego.

Skorzystanie z doświadczeń UNESCO i UNICEF

Istota i zakres powinny stanowić właściwe połączenie wiedzy gromadzonej przez ostatnie dziesięciolecia przez wyspecjalizowane w tej kwestii organizacje (w tym UNESCO i UNICEF) oraz doświadczeń praktyków działających na całym świecie. W konsekwencji dyskutowane rozwiązania w zakresie edukacji dla bezpieczeństwa powinny zostać poszerzone o tzw. edukację dla pokoju.

Materiał opracował zespół Komitetu Dialogu Społecznego KIG w składzie:

Bartosz Bartosik, Magdalena Bigaj, Tomasz Bratek, dr Anna Buchner, dr Konrad Ciesiołkiewicz (przewodniczący), Zbigniew Derdziuk, Łukasz Komuda, Mateusz Komorowski, Krzysztof Kuboń, Karol Reczkin, Anna Tarnawska (sekretarz), Małgorzata Żochowska.

Wprowadzenie

Stan zagrożenia związany z rosyjską inwazją na Ukrainę, zmiana dotychczasowych paradygmatów i seria trapiących nas kryzysów wywołanych pandemią COVID-19, powodują potrzebę znalezienia rozwiązań zwiększających poczucie bezpieczeństwa i społecznej odporności. Według kwietniowego panelu Zymetria, 40 proc. badanych Polaków uważa atak Rosji na Polskę za prawdopodobny, a aż 47 proc. uznaje, że realny jest atak na kraje bałtyckie. Poczucie zagrożenia jest także wyraźnie wyższe wśród młodszego pokolenia. Towarzyszy mu też odczuwany przez ponad 40 proc. badanych strach o codzienny byt, w tym o wzrost kosztów utrzymania i rosnące ceny produktów spożywczych.

W debacie publicznej pojawia się wiele postulatów odnoszących się do potrzeby zintensyfikowania edukacji dla bezpieczeństwa oraz uzupełnienia jej o elementy radzenia sobie w sytuacjach kryzysowych, udzielania pierwszej pomocy, komunikowania się itp. Coraz częściej słychać także postulat powrotu do nauki obsługi broni i strzelania oraz wprowadzenia zajęć przypominających zakresem dawne przysposobienie obronne. Jednocześnie obserwujemy zjawisko masowego korzystania ze strzelnic, występowania o pozwolenia na broń, a politycy zgłaszają propozycje legalizacji jej posiadania przez wszystkich dorosłych obywateli, budowania strzelnic „w każdym powiecie” oraz obowiązkowych szkoleń wojskowych.

Tło społeczne i kulturowe

Uznając wagę tła społecznego i kulturowego, w jakim funkcjonujemy, pragniemy zwrócić uwagę na niskie wskaźniki kapitału społecznego, jakie charakteryzują Polskę od lat. Z badania zaufania społecznego w Polsce przeprowadzonego przez CBOS w 2020 roku, wynika, że 76 proc. Polek i Polaków nie ufa sobie nawzajem lub ma zdystansowany stosunek do innych. Problemy z zaufaniem przekładają się także na dystans wobec instytucji publicznych. Nie bez znaczenia jest także występowanie w Polsce zjawiska silnego konfliktu politycznego i głębokiej polaryzacji widocznej w wielu aspektach życia społecznego, politycznego i ekonomicznego. Na jej pogłębienie wpływ mają media społecznościowe wykorzystujące algorytmy służące do selekcji treści dostarczanych konkretnym użytkownikom. Wziąć pod uwagę należy także pandemię COVID-19, którą postrzegać trzeba w kategoriach serii kryzysów i społecznej traumy, która prowadzi do wzrostu dysfunkcji psychicznych, syndromu nieufności, konfliktów, agresji, a nawet przemocy.

Pod względem kondycji psychicznej, szczególnie wrażliwą grupą społeczną są dzieci i młodzież. W badaniu prowadzonym pod koniec 2020 roku przez Fundację Szkoła z Klasą nauczyciele pytani o to co jest najpoważniejszym problemem uczniów i uczennic wskazywali depresję - 40%. Wynik ten to średnia dla wszystkich etapów edukacji szkolnej. Trzeba zaznaczyć, że nauczyciele pracujący na dalszych etapach edukacji częściej wskazywali na depresję jako poważny problem – szczególnie wśród nauczycieli pracujących w liceum (65%), którzy wyraźnie częściej wskazują również na stany lękowe jako poważny problem uczniów (31%). W badaniu tym, nauczyciele i nauczycielki jasno wskazywali, że widzą dwie przyczyny problemów u swoich uczniów – niskie poczucie własnej wartości (76%) oraz brak zainteresowania ze strony rodziców lub opiekunów (76%).

---

¹ Badanie Zymetria dla Orange Polska, materiały własne.

² A. Buchner, M. Michorowska, M. Puciłowska, M. Wierzbicka "Rozmawiaj z Klasą. Zdrowie psychiczne uczniów i uczennic oczami nauczycieli i nauczycielek. Raport z badania." Warszawa 2021 <https://www.szkolazklasa.org.pl/zdrowie-psychiczne-uczniow-i-uczen-nic-oczami-nauczycieli-i-nauczycielek-raport-z-badania/>

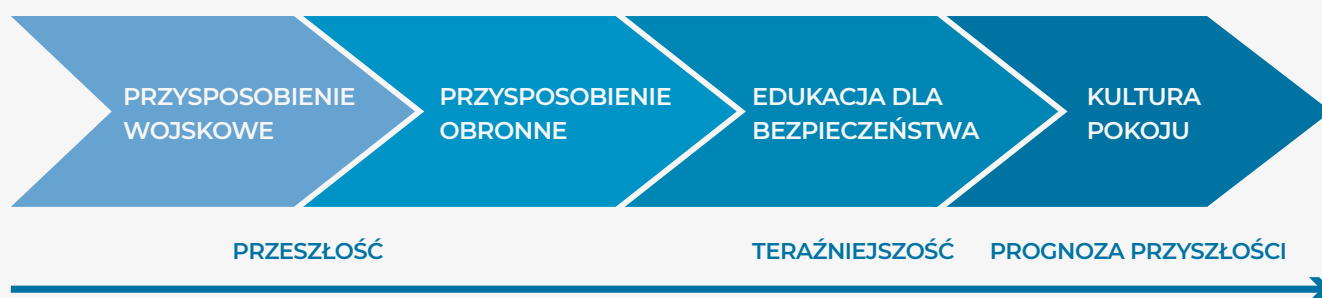
Biorąc pod uwagę zaprezentowany wyżej kontekst, przedstawiamy następujące propozycje rozwiązań.

1. Połączenie dotychczasowych krajowych i zagranicznych modeli edukacji dla bezpieczeństwa oraz edukacji dla pokoju

Zgodnie z obowiązującą podstawą programową edukacja dla bezpieczeństwa służy przygotowaniu uczniów do właściwego zachowania oraz odpowiednich reakcji w sytuacjach stwarzających zagrożenie dla zdrowia i życia. Przedmiot ten obejmuje różnorodne treści kształcenia z zakresu bezpieczeństwa państwa, treści dotyczące organizacji działań ratowniczych, edukacji zdrowotnej i pierwszej pomocy.³

Patrząc jednak szerzej, „edukacja dla bezpieczeństwa jest ogółem procesów odbywających się w toku samodzielnego działania oraz współdziałania całego społeczeństwa w ramach oddziaływań formalnych i pozaformalnych skierowanych do ludzi (dzieci, młodzieży, dorosłych i starszych), mającym na celu rozwijanie kompetencji w zakresie: dostrzegania zagrożeń współczesnego świata w tym dezinformacji, zapobiegania oraz przeciwdziałania zagrożeniom wewnętrznym i zewnętrznym, jak również adekwatnego reagowania na wyzwania współczesnego świata.”⁴

Główny cel edukacji dla bezpieczeństwa musi zakładać potrzebę budowania postaw prospołecznych i przygotowania do trwającego całe życie samokształcenia, będącego jedynym skutecznym sposobem przygotowania do efektywnego radzenia sobie z zagrożeniami i wyzwaniami nadchodzącej przyszłości. Posługując się pewnymi uproszczeniami można przedstawić ewolucję przedmiotu „edukacja dla bezpieczeństwa” opisaną przez Ryszarda Stępień jako stopniowe przechodzenie od przysposobienia wojskowego, przez przysposobienie obronne i edukację dla bezpieczeństwa do edukacji dla pokoju. W zakładanej przez niego wizji przyszłości, nauczanie tego przedmiotu będzie prawdopodobnie nakierowane na kompleksową zdolność budowania kultury pokoju.⁵

Opracowanie na podstawie R. Stępień, *Współczesne zagadnienia edukacji dla bezpieczeństwa*, Warszawa 1999

³ <https://podstawaprogramowa.pl/Szkola-podstawowa-IV-VIII/Edukacja-dla-bezpieczenstwa>

⁴ E. Włodarczyk, *Edukacja dla bezpieczeństwa*, [w:] *Vademecum bezpieczeństwa*, red. O. Wasiuta, R. Klepka, R. Kopeć, Wydawnictwo Libron, Kraków 2018

⁵ R. Stępień, *Teoretyczne zagadnienia edukacji dla bezpieczeństwa*, AON, 1999 r. s. 33

Edukacja dla pokoju jest definiowana w następujący sposób: „Proces propagowania wiedzy, umiejętności, postaw i wartości, które prowadzą do przeciwdziałania powstawania konfliktów i przemocy, jawnych i ukrytych [strukturalnych – przyp. red.], do pokojowego rozwiązywania konfliktów i do tworzenia warunków sprzyjających pokojowi zarówno w wymiarze intrapersonalnym, interpersonalnym, międzygrupowym, narodowym, jak i międzynarodowym”.⁶

„Pokój nie jest więc tylko efektem działań polityczno-ekonomicznych, ważnych decyzji podejmowanych na najwyższych szczeblach władzy [...] Także życie codzienne, kiedy to każdy człowiek wyraża swój stosunek do przemocy, do zła, jakie dzieje się wokół niego, do innych ludzi i w ogóle do wszystkich istot żywych, decyduje o wzrastaniu lub zmniejszaniu się obszarów pokoju”.⁷

2. Spojrzenie na edukację dla bezpieczeństwa i pokoju jako misję oraz główny cel uczestniczenia w życiu społecznym i obywatelskim

Dotychczasowe podejścia redukują nauczanie w zakresie bezpieczeństwa wyłącznie do szkolnego przedmiotu. Zgodnie z obowiązującą podstawą programową, jest on prowadzony w wymiarze jednej godziny zajęć tygodniowo w klasie VIII szkoły podstawowej oraz dwóch godzin w tygodniu w I klasie liceum, pięcioletnim technikum i w szkole branżowej. W konsekwencji takiego podejścia mamy do czynienia z niewielką liczbą godzin oraz traktowaniem edukacji dla bezpieczeństwa jako „przedmiotu drugiej kategorii”. Z drugiej strony nieustanne rozbudowywanie nauczanych w szkole treści poprzez zwiększenie podstawy programowej jest jedną z przyczyn braku wydolności nauczycieli oraz całego systemu szkolnego.

Postulujemy zatem, żeby edukacja dla bezpieczeństwa i pokoju stała się misją nauczania formalnego i pozaformalnego odnoszącego się do szkół, uczelni wyższych oraz wszystkich innych instytucji ważnych dla życia codziennego. Patrząc szerzej, powinna być ona głównym celem wszelkiego uczestnictwa w życiu społecznym i obywatelskim.

Jesteśmy przekonani, że jedynie zintegrowane podejście do edukacji, którego misją jest budowanie pokoju „w codzienności”, obecne w większości programów nauczania i aktywności obywatelskiej może skutecznie uczyć kompetencji niezbędnych do pokojowego współżycia, budowania dobrostanu, zaufania, współpracy oraz radzenia sobie w kryzysach.

Niezbędnym warunkiem realizacji tego postulatu jest interdyscyplinarna współpraca na poziomie samorządu (gmin) szkół i władz oświatowych, zapewniająca tworzenie przestrzeni do tego rodzaju edukacji dla wszystkich grup wiekowych oraz zespołowa praca pedagogicznych i pozapedagogicznych pracowników szkół. Cenne wskazówki w poszukiwaniu interdyscyplinarnych rozwiązań w zakresie nauczania dla pokoju, przeciwdziałania konfliktom, edukacji obywatelskiej istnieją choćby w materiałach Ośrodka Rozwoju Edukacji czy twórczości Eugenii Anny Wesołowskiej. Dotyczą one zarówno edukacji dorosłych, jak i wizji wychowania dla pokoju mającego swoje odzwierciedlenie w nauczaniu szkolnym na języku polskim, językach obcych, historii, geografii, biologii, wiedzy o społeczeństwie, a także matematyce, fizyce z astronomią, chemii, wychowaniu fizycznym, przedmiotach artystycznych, ówczesnym wychowaniu obronnym i przedmiotach zawodowych.⁸

⁶ S. Fountain, Peace Education in UNICEF, Working Paper, Education Section, UNICEF, New York, June 1999, p. 1

⁷ A. Piejka, Kultura pokoju jako wyzwanie edukacyjne, Wydawnictwo Naukowe ChAT, Warszawa 2017, s. 43

⁸ E. A. Wesołowska, Wychowanie dla pokoju w pracy i szkole, WSiP, Warszawa 1983

Rekomendujemy kompetencyjne wzmocnienie i poszerzenie zakresu odpowiedzialności wydziałów i biur w urzędach gminnych zajmujących się oświatą, kulturą, polityką społeczną i sportem. W tak rozumianym modelu kluczowe role należą do m.in. takich instytucji jak:

INSTYTUCJE I PODMIOTY REALIZUJĄCE EDUKACJĘ DLA BEZPIECZEŃSTWA I POKOJU

Administracja centralna i samorządowa <ul style="list-style-type: none"> • instytucje publiczne 	Podmioty gospodarcze <ul style="list-style-type: none"> • pracodawcy publiczni i prywatni • związki zawodowe • organizacje i izby branżowe 	Organizacje pozarządowe <ul style="list-style-type: none"> • przede wszystkim z obszaru edukacji i wychowania 	Media <ul style="list-style-type: none"> • w szczególności media publiczne • KRRiT
Placówki edukacyjne <ul style="list-style-type: none"> • szkoły • uczelnie wyższe 	Instytucje kultury i sztuki <ul style="list-style-type: none"> • muzea • domy kultury • biblioteki • kluby seniora 	Organizacje sportowe <ul style="list-style-type: none"> • kluby sportowe 	Pomoc Społeczna <ul style="list-style-type: none"> • Ośrodki Pomocy Społecznej

Z perspektywy centralnej nie do przecenienia jest rola sektora gospodarczego – przedsiębiorców i związków zawodowych. Partnerzy społeczni prowadzą na szeroką skalę działalność szkoleniową, promują kulturę współpracy i dialogu, realizując wiele celów publicznych wynikających z ustaw lub z kultury panującej w danej instytucji. Istotne znaczenie dla funkcjonowania dużych i średnich przedsiębiorstw mają działy dbające o jakość zarządzania, psychospołeczną kondycję pracowników oraz promocję przyjaznej kultury organizacyjnej takie jak Human Resources, oraz komitety i komisje ds. etyki w miejscu pracy.

Wyjątkowo ważną rolę w budowaniu pokoju i bezpieczeństwa odgrywa obszar kultury (z uwrażliwiającą rolą twórców) oraz środki masowego przekazu. W ostatnim przypadku fundamentalnie ważna jest odpowiedzialność organu konstytucyjnego – Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji oraz samorządów branżowych i zawodowych, rad etyki dbających o jakość warsztatu pracy, a także właścicieli i zarządzających mediami, w szczególności publicznymi.

3.

Wprowadzenie zintegrowanego modelu

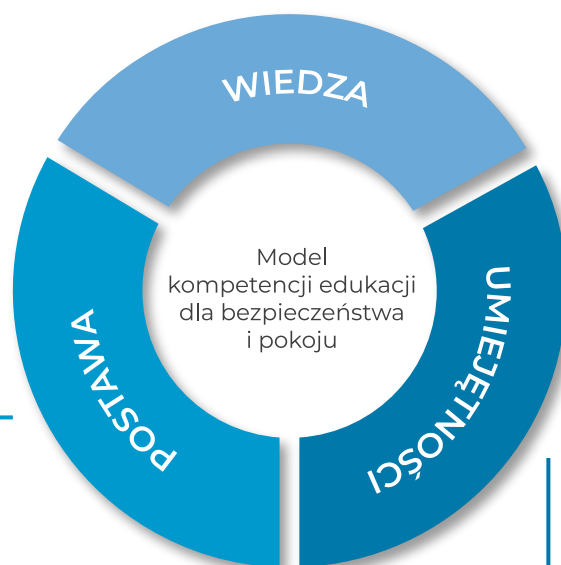
Edukacja dla bezpieczeństwa i pokoju opierać powinna się na podejściu kompetencyjnym, które najlepiej opisuje wyzwania i pozwala przełożyć je na praktykę działania w oparciu o trzy powiązane ze sobą składowe: **postawę, wiedzę i umiejętności**.

Zintegrowany model kompetencji edukacji dla bezpieczeństwa i pokoju zawierać powinien następujące elementy:⁹

⁹ Opracowanie własne na podstawie: L. Navarro-Castro, J. Nario-Galace, Peace Education. A pathway to a culture of peace, Center for Peace Education, Miriam College, Quezon City, Philippines 2010, p. 33

MODEL KOMPETENCJI EDUKACJI DLA BEZPIECZEŃSTWA I POKOJU

- holistyczne rozumienie pokoju i bezpieczeństwa
- znajomość procesów prowadzących do konfliktów, przemocy i wojny oraz ich konsekwencji
- wiedza o mechanizmach dezinformacji i propagandy oraz o podstawowych zniekształceniach poznawczych
- znajomość wybranych rozwiązań pokojowych, w tym wiedza o: rozbrojeniu i pokojowym rozwiązywaniu konfliktów
- znajomość tradycji ruchów społecznych, politycznych i religijnych propagujących niestosowanie przemocy, prawa człowieka, demokrację i procesy demokratyzacji
- rola państw w zachowaniu pokoju, znajomość systemów politycznych oraz zakresów zadań organizacji międzynarodowych, w tym ONZ (UNESCO, UNICEF, IOM, UNHCS, ILO), OECD, UE, NATO
- wiedza o zrównoważonym rozwoju i bezpieczeństwie osobistym oraz reagowaniu w sytuacjach kryzysowych

- szacunek do samego siebie i innych
- równość płci
- afirmacja życia
- dialogiczność
- pielęgnowanie postawy nieoceniającej
- niestosowanie przemocy, współczucie
- troska o innych, troska o świat, troska o ekologię
- współpraca i solidarność
- otwartość i tolerancja
- sprawiedliwość
- odpowiedzialność społeczna
- pozytywne i konstruktywne myślenie

- krytyczne i refleksyjne myślenie (analiza)
- weryfikowanie źródeł informacji; krytyczne rozumienie mediów cyfrowych
- podejmowanie decyzji
- wyobraźnia
- komunikowanie się interpersonalne; współpraca i budowanie zespołów
- komunikacja i prowadzenie dialogu ze zróżnicowanymi grupami społecznymi, rozwiązywanie konfliktów
- empatia
- aktywne słuchanie
- proaktywne przeciwstawianie się kulturze przemocy w różnych jej wymiarach
- zaangażowanie w organizacje pozarządowe, związki zawodowe, organizacje gospodarcze
- uczestniczenie w wydarzeniach obywatelskich, kulturalnych i społecznych
- udział w wyborach samorządowych, parlamentarnych i prezydenckich
- dokonywanie świadomych wyborów konsumenckich
- udzielanie pierwszej pomocy
- terenoznawstwo, topografia, poruszanie się w terenie
- wykorzystanie środków łączności
- reagowanie na zagrożenia